

Endülüs kulesi her biri 2,25 rıtlık 12 sümne denk olup 13,44 kg. zeytinyağı ölçerdi (*EP* [İng.], VI, 121). XIX. yüzyılda Tunus'un resmî kulesi 8 sâa eşitti ve 10,1 litre veya 9,241 kg. zeytinyağı alırdı. Tunus'ta kullanılan bazı kulleler ve metrik karşılıkları şöyledir: Nablus 10,661 litre, Sûse ve Manastır 12,775, Mehdiye 13,983, Sefâkus 14,905, Kusûrüssâf 15,86, Cem 17,955 litre. Bunların dışında başka kulleler de vardı; meselâ Cerbe'ninki resmî kullenin iki katı hacme sahipti (Ferve, sy. 7-8 [1993], s. 256-257). XIX. yüzyılın sonunda Fas'ta kullanılan kulleler 24 kg., 16,5 kg., 9,108 kg. ve 10,55 kg. zeytinyağı ölçerdi (Abdülazîz Binabdullah, s. 224, 290). Ebû Ubeyd el-Bekrî'ye göre (ö. 487/1094) Asîle'de kuleyle (küçük kule) adı verilen 112 ukyyelik bir zeytinyağı ölçeceği kullanılırdı (*el-Muğrib*, s. 113).

BİBLİYOGRAFYA :

Tâcû'l-'arûs, "kll" md.; v. Soden, *AHW*, II, 926; Wensinck, *el-Mu'cem*, "kulle" md.; C. T. Lewis, *A Latin Dictionary*, Oxford 1993, s. 487; Şâfîi, *el-Üm*, I, 4; Abdürrezzâk es-San'ânî, *el-Muşannef* (nşr. Habîbürrahman el-Azamî), Beyrut 1403/1983, I, 79; Kustâ b. Lûkâ, *Kitâb fi'l-vezn ve'l-keyl*, Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 3711/5, vr. 71^b-72^a; İbnü'l-Münzir en-Nisâbüri, *el-Evsâf fi's-sünen ve'l-icmâ' ve'l-ihtilâf* (nşr. Ebû Hammâd Sagîr Ahmed b. Muhammed Hanîf), Riyad 1414/1993, I, 261-263; Muhammed b. Ahmed el-Hârizmî, *Mefâtiħu'l-'ulûm*, Kahire 1342, s. 11; Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I, 263; Serahsî, *el-Mebstât*, I, 71; Bekrî, *el-Muğrib*, s. 26-27, 113; Gazzâlî, *el-Vasîf fi'l-mezheb* (nşr. Ahmed Mahmûd İbrâhîm - Muhammed Muhammed Tâmir), Kahire 1417/1997, I, 170-173; Kâsânî, *Bedâ'î'*, I, 71; Nevevî, *Tahrîru'lfâzî't-Tenbih* (nşr. Abdülganî ed-Dekar), Dimaşk 1408/1988, s. 32; İbnü'l-Uhuve, *Me'âlimü'l-ķurbe fi aħkâmî'l-ħisbe* (nşr. M. Mahmûd Şa'bân - Sıddîk Ahmed İsâ), Kahire 1976, s. 333; Burhâneddin İbn Müflih, *el-Mübdî' fi şerhi'l-Mukni'* (nşr. M. Zühayr eş-Şâviş), Beyrut 1399/1979, I, 58-59; Buhûti, *Keşşâfû'l-ķunâ'* (nşr. M. Emîn ed-Dannâvî), Beyrut 1417/1997, I, 43-44; Şehâbeddin el-Hafâcî, *Şifâ'ü'l-gâlib* (nşr. Muhammed Kessâs), Beyrut 1418/1998, s. 250, 251; Ali Paşa Mübârek, *el-Mizân fi'l-akıyye ve'l-mekâyil ve'l-euzân*, Kahire 1309, s. 78-79; G. Young, *Corps de droit ottoman*, Oxford 1906, IV, 368, 374; *Delîlû'l-Ĥalic* (Coğrafya), II, 849; Abdülazîz Binabdullah, *Ma'lemetü'l-fıkhî'l-Mâlikî*, Beyrut 1403/1983, s. 224, 290; M. H. Sauvare, "A Treatise on Weights and Measures, by Eliyâ, Archbishop of Nisibîn (Supplement to Vol. IX. pp. 291-313)", *JRAS*, XII/1 (1880), s. 113; a.m.f., "Matériaux pour servir à l'histoire de la numismatique et de la métrologie musulmanes", *JA*, VII (1886), s. 457-459; Mahmûd Ferve, "el-Mekâyis ve'l-mevâzîn ve'l-mekâyil fi Tûnis hilâle'l-ķarneyni's-şâmin ve't-tâsîf 'aşer", *el-Mecelletü't-Tarihîyyetü'l-'Arabîyye li'd-dirâsâti'l-'Osmaniyye*, sy. 7-8, Zağvân 1993, s. 256-257; E. Ashtor, "Makâyil", *EP* (İng.), VI, 121.

CENGİZ KALLEK

KULOĞLU

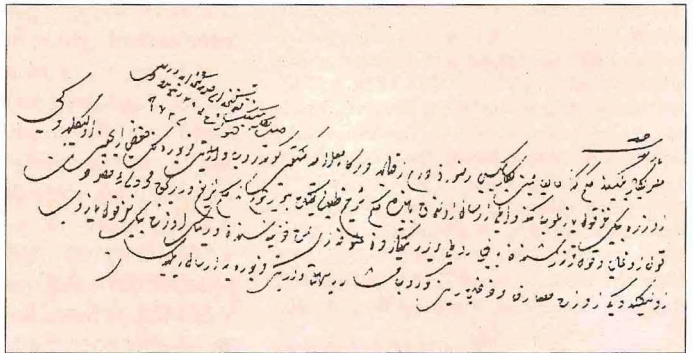
Osmanlı Devleti'nde başta yeniçeriler olmak üzere kapıkulu ocakları mensuplarının asker olarak görev yapan oğulları.

Genellikle kapıkulu ocaklarına mensup bulunanların çocukları için kullanılan bu tabir, Osmanlı askerî terminolojisinde resmî bir sıfat olarak belirli statüyü niteleyen anlam kazanmıştır. Muvazzaf askerlik dolayısıyla evlenme yasağı getirilmiş olan yeniçerilerden yaşlı olanları ve emektar ocak çorbacıları Yavuz Sultan Selim döneminde (1512-1520) evlenme izni almış, zamanla taşrada görev yapanların ve genç yeniçerilerin de evlenmesiyle bunların çocuklarının durumu devleti ilgilendiren bir konu haline gelmiştir. Özellikle babalarının ölümünden sonra bu çocukları himaye etmeye yönelik tedbirler alınmaya başlanmıştır. Belli bir yaşa kadar sekbanlar fırınında çalıştırılan yetimlere üç ayda bir ikişer buçuk kile un veya bunun karşılığı verilmiştir. Yine üç ayda bir hazinece "âdet-i nân-horân" adıyla 15'er akçe verilmesi kanun haline getirilmiş (Ayn Ali, s. 88) ve bunlar için "defter-i nân-hor" adıyla kayıtlar tutulmuştur. "Fodula-horân" da denilen kuloğulları maaşlarını babalarının mensup olduğu orta veya bölüklerden alırlardı. III. Mehmed döneminden (1595-1603) itibaren kuloğullarına yılda bir defa 6'şar endâze donluk çuha ve 15'er arşın bez ve astarla 8'er akçe elbise bedeli verilmeyle başlandı (*Mebde-i Kânûn-ı Yeniçeri*, s. 9). Zamanla babaları sağ olanlar da ocağa alındı. XVI. yüzyıl sonlarında sayıları 700 kadardı. Bunların kapıkulu bölüklere geçişi daha kolay oluyordu. Bir münhal olduğunda kuloğullarının ocağa alınması yeniçeri ağasının arzıyla gerçekleşirdi. Önceleri Acemi Ocağı'na alınan bu çocuklara tayinat verilmezdi. Hizmet yaşına gelenler zamanla 1'er akçe yevmiye al-

maya başladılar. Bunlar önceleri genellikle gemi hizmetlerine ve Gelibolu Acemi Ocağı'na, daha sonraki yıllarda Galata Sarayı, İbrâhîm Paşa Sarayı, Eski Saray ve sekban fırını hizmetlerine verildiler (a.g.e., s. 44). Bazıları ise "civelek" adıyla mutfak hizmetlerinde kullanılmak üzere babalarının bölüklerinde görev yapar ve acemiliklerini buralarda geçirirlerdi. Bu uygulamaya, zamanla civeleklerin yüksek rütbeli yeniçeri zabitleri tarafından "kûçek" adıyla maiyet hizmetlerinde istihdamına dönüşmüştür. Yeniçeri Ocağı'nda iken suç işleyen kuloğullarının cezaları kendi orta veya bölüklerinde değil Acemi Ocağı'nda verilir ve bu cezalar genellikle sayısız otuzu geçmeyen değnek vurulması şeklinde olurdu. Yaşı yirmi üçten küçük kuloğullarının kapıya çıkması (bk. *BEDER-GÂH*) usul değildi. Babaları taşrada timarlı sipahiliğe geçen veya eyaletlerdeki beylerbeyi divanlarında çavuş olan kuloğulları, XVI. yüzyıl ortalarında kador kale muhafızlığı gibi babalarının görevlerine göre bir hizmete verilir. Ancak bu hizmetlerde yükselme olmadığından II. Selim döneminden itibaren bu çocukların 1'er akçe yevmiye ile Acemi Ocağı'na alınması kanun haline geldi. Kayıt defterlerinde timarlı sipahi oğulları "ferzend-i sipâhi", çavuş oğulları "ferzend-i çavuş" adıyla geçmektedir. Daha sonra bu kanuna "ferzend-i bevâb" ismiyle kapıcı oğulları ve "ferzend-i çaşnili" adıyla sofracı oğulları da eklenmiştir.

XVII. yüzyıl başlarında I. Ahmed döneminde bu usul kaldırılmışsa da 1621'de "becâyîş" adıyla ocağa dışarıdan asker alınması kalıcı bir uygulama haline geldi. Gittikçe yaygınlaşan bu uygulama zamanla devşirme sisteminin yerini aldı. Kapıkulu ocaklarından cebeci, topçu ve top arabacılarının oğullarının da kuloğlu sıfatıyla alındıkları ve bu ocaklara alındıkları bilinmektedir. Evlenen kapıkulu süvarilerinin oğullarına ise "veledeş" unvanı verildi. Bunlar da askerlik çağına gelince sü-

Kuloğlu yazımıyla ilgili Rodos beyi ve Mısır beylerbeyine yazılmış Kanûnî Sultan Süleyman'ın bir hükmü (BA, MD, nr. 3, s. 283; nr. 6, s. 411)

vari bölüklerine girerdi. Devşirme sisteminde aykırı bu tür uygulamalar, gerek Osmanlı tarihçileri ve islahat yazarları gerekse onlardan etkilenen modern dönem tarihçilerince sistemin bozulmasına etken olan sebepler arasında zikredilir. Kuloğlu tabiri Yeniçeri Ocağı'nın ilgasıyla ortadan kalkmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, MD, nr. 1, s. 195; nr. 2, s. 67; nr. 3, s. 190, 283, 287; nr. 5, s. 25, 110-111; nr. 6, s. 411; nr. 33, s. 373; nr. 38, s. 45; nr. 49, s. 46; nr. 90, s. 51, 264; Cäfer İyâni, *Tevârih-i Cedid-i Vilâyet-i Üngürüs: Osmanlı-Macar Mücadelesi Tarihi, 1585-1595* (haz. Mehmet Kirişçiöğlü), İstanbul 2001, s. 68, 70; Selânikî, *Târih* (İpşirli), I, 13; II, 472, 717; *Kânunnâme, Âtuf Efendi Ktp.*, nr. 1734, vr. 285^a; *Mebde-i Kânûn-ı Yeniçeri*, s. 9, 43, 44, 49, 52, 56, 57, 62, 80, 99, 136, 163-164, 167, 221, 222, 235, 249, 261-263, 266, 283, 296; Ayn Ali, *Risâle-i Vazîfehorân*, s. 86, 88; Koçi Bey, *Risâle* (Aksüt), s. 42, 44 vd.; Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi, *Târih* (haz. Ziya Yılmaz, doktora tezi, 1990), İÜ Ed. Fak. Genel Kitaplık, nr. TE 80, tür.yer.; D'Ohsson, *Tableau général*, VII, 328, 353; Ahmed Cevâd, *Târih-i Askerî-i Osmânî*, İstanbul 1299, I, 48 vd., 122; Uzunçarşılı, *Kapukulu Ocakları*, I, 31-62, 306-310; II, 6-7, 41, 162-167, 190, 199-200; a.m.f., "Kuloğlu", *İA*, VI, 978-979; Pakalın, I, 297, 609-610; II, 300, 320-321, 654; Mücteba İlgürel, "Yeniçeriler", *İA*, XIII, 388; "Kuloğlu", *Eİ²* (Fr.), V, 367.

ABDÜLKADİR ÖZCAN

KULOĞLU

Kuzey Afrika'da
Türkler'le yerli halkın
evliliğinden doğanlara verilen ad.

Osmanlı askerî teşkilâtında genellikle "yeniçeri, kapıkulu askerlerinin oğulları" anlamına gelen kuloğlu tabiri Kuzey Afrika'da Garp ocakları denilen Trablusgarp, Tunus ve Cezayir'de yerleşen Türkler'in Arap, Berberî, Endülüslü asıllı müslüman kadınlarla evliliklerinden doğan çocukları için de kullanılmıştır. Kuloğlu sadece buradaki kapıkulu çocuklarını değil, aynı zamanda Yavuz Sultan Selim döneminden (1512-1520) itibaren XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar askerlik ve Akdeniz'de denizcilik yapmak üzere Batı Anadolu şehirlerinden ve İstanbul'dan getirilen Türk gençlerinin soylarını da ifade etmektedir. Batı kaynaklarında "yeni Türk" veya "ikinci derecede Türk" mânâsında kullanılan kelime kuroglu, kourougilis, couloughlis, cұлughis ve kulughlis gibi farklı şekillerde yazılmaktadır. Kuloğulları imtiyazlı birer sınıf teşkil ederek kendilerine mahsus bir sosyal hayat oluşturmuş ve Kuzey Afrika tarihinde önemli bir yere sahip olmuşlardır.

Türk soylu olmalarına rağmen genellikle yerli gelenek ve âdetleri tercih eden kuloğulları devlete bağlılıklarından dolayı ocakların "ahâli-i sâdikası" olarak bilinmişlerdir. XVII. yüzyıldan itibaren bunlar askere alınmaya başlandı ve zamanla sayıları arttı. XIX. yüzyılın ortalarında her eyalette aileleri hariç yaklaşık 50.000 civarında kuloğlu bulunuyordu. Trablusgarp valiliğine bağlı 1878 yılında kurulan kuloğlu başağalığı kaymakamlığı makamını 1903 yılında vali Hâfız Mehmed Paşa tarafından kaldırılıncaya kadar sürdü. Bu kaza merkezinde başağa, nâib, müftü, sandık emini ve kâtip gibi memurlar bulunuyordu. Başağanın idaresindeki kaza merkeziyle nahiyelerinde altı büyük kuloğlu kabilesi ve bunların alt kolu olan altmış dokuz küçük kabile vardı. Zanzûr, Tacûre, Humus, Mislâte ve Zilteyn gibi diğer kaza ve nahiyelerdeki büyük kabileler arasında da birer kuloğlu kabilesi yer alıyordu.

Eyalet merkezi Cezayir dışında Bilada, Tilimsân, Medea, Vehrân, Kostantîne, Maskara gibi önemli kışlaların bulunduğu şehirlerle gerektiğinde savaşa katılmak üzere Vâdizzeytûn gibi kendilerine ayrılan mahallerde 10.000 civarında kuloğlunun ikamet ettiği belirtilmektedir. Sadece Cezayir şehrinin nüfusunun büyük bir bölümünü Endülüslü asıllılarla kuloğulları oluşturuyordu. Tunus eyaletinin Akdeniz sahilindeki Hammâme, Sâhil, Mehdiye, Manastır ve Bizerte şehirlerinde de çok sayıda kuloğlu yaşamaktaydı.

Yerliler ve Endülüslüler Mâlikî, Türkler ve kuloğulları Hanefî mezhebine bağlı olup ayrı müftüleri ve şer'î mahkemeleri vardı. Kuloğulları askerî, idarî ve dinî alanlardaki görevleri sayesinde birtakım imtiyazlara sahiptiler. Zamanla vergi muafiyetleri kaldırılınca onlar için de tamamen yerlilere uygulanan kurallar geçerli oldu.

Kuloğulları başlangıçtan itibaren eyalet tarafından maaşa bağlanmışlar ve bütün hizmetlerden mahrum bırakıldıkları dönemlerde bile maaşlarını almışlardır. Bunların eyaletin idaresini ele geçirecekleri endişesiyle merkezden uzaklaştırılmaları eski haklarına herhangi bir zarar getirmedir. Maaşlarını almak için eyalet merkezine gelmeleri istenmediği için de yahudi sarrafların aracılık yapmasına izin verildi. Kuloğullarının devletten alacağı bir kısmını avans olarak veren yahudi tüccarlar, onlara yapılacak asıl ödemeyi eyaletteki defterdarlıktan kendileri tahsil etmekteydi.

İyi bir eğitim gören kuloğulları hem Arap ve Berberîler'den hem de Anadolu'dan yeni gelenlerden daha üstün özelliklere sahip olabiliyorlardı. Garp ocaklarındaki dayı, bey, ocak kayası, yeniçeri ağası, sipahi ağası ve aşçıbaşı gibi üst rütbeli görevlere tayin edilen kuloğulları, Cezayir eyaletinde sonraki asırlarda bu görevlere getirilmedikleri gibi Kasaba mahallesindeki kışlaya da alınmadılar. Cezayir kuloğulları, sahip oldukları haklarının büyük kısmını 1630'da kaybedip milis gücünden çıkarıldılar ve direnmelerine rağmen şehir merkezinden uzaklaştırıldılar. Fakat ailelerini görmek üzere 1633 yılı Temmuzunda geri döndüklerinde şehirde çeşitli olaylar meydana geldi. Mücadele sırasında kendileriyle birlikte 500 hâne yandı ve 6000 kişi öldü. Bu hadiselerden sonra kuloğullarından hiç kimse eyaletin üst seviyede görevlerine getirilmedi. 1630'dan itibaren başlayan bu uzaklaştırmanın yaklaşık elli yıl devam ettiği belirtilir. Bunun Fransız işgalıyla son bulduğunu ileri sürenler de vardır.

Tunus ve Trablusgarp'taki kuloğulları XVIII. yüzyılın başından itibaren nüfusları arttığı gibi önemli görevlere gelebiliyorlardı. Bilhassa eyalet idarelerine mahallî destek vermeleri sebebiyle kendileri de birer kuloğlu ailesi olan Tunus'taki Hüseyinî hânedanı (1705-1735 ve 1756-1957) ve Trablusgarp'taki Karamanlı hânedanı (1711-1835) dönemlerinde önemli kamu görevlerini üstlendiler ve eyaletin asayişle de görevlendirildiler. Bağlı buldukları başağanın emrinde zaptiye görevi ve tahsildarlık yaptılar.

Kuloğulları askerî hizmetlerden topçuluğu tercih ediyorlardı. İçlerinden terfi edenlerin sayısı sınırlı olup rütbesi "çivi" olan "sandalye" makamına ulaşır ve daha yukarısına çıkamadan "çivilî sandalye" makamında kalırdı. Kolağalık rütbesine eşit bu makamın ardından binbaşılık sandalyesine oturmadan emekli edilirdiler. İçlerinde ziraat ve ticaretle meşgul olanlar da vardı. İleri gelen kuloğulları arasında ibadet yerleri ve eğitim kurumları gibi önemli binalar inşa edenler bulunuyordu.

Trablusgarp'taki bir kuloğlu ailesi olan Karamanlı hânedanı döneminde bu ailenin iktidarını elinde tutmasında kuloğullarının büyük desteği oldu. Yûsuf Bey (1796-1832), yeniçeri ocaklarını kaldırılıp yerine Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye'nin kurulması sırasında eyaletteki ocağı dağıttı ve bunların görevlerini yerine getirmek üzere kuloğlu sınıfından bir tabur kurdu.